

Pyhimyselämäkertureita ja sankariarkeologeja

– Mikä on filosofian historian tutkimuksen tarkoitus?

Filosofian historian tutkimus elää outoja aikoja. Niin Suomessa, Ruotsissa kuin kansainvälisestikin se on viime aikoina ollut hyvin suosittua ja menestyksekkästä. Suurissa skandinaavisissa projekteissa on tutkittu muun muassa mieltä, toimijuutta ja poliittisen filosofian sekä moraalifilosofian historiaa, esimerkiksi onnellisuuden käsitettä. Toisaalta oppialojen erikoistumisen paineissa filosofian historian tutkimus saa myös taistella olemassaolostaan ja puolustaa kuulumistaan juuri filosofian oppialaan.

Artikkelissaan ”Mikä nykyfilosofiassa on vialla?” Mulligan, Simons ja Smith tunnustavat filosofian historian osaksi filosofian kokonaisuutta – kokonaisuutta, jonka eri osissa he näkevät syvällisiä ongelmia. He kohdistavat filosofian historian tutkimukseen seuraavat erityisompiteet:

1. Tutkimuskohteet määrittyvät filosofianhistoriassa alueellisesti, kulttuurisesti tai kielellisesti, eivät filosofian objektivisen arvon mukaan.
2. Nykyiset filosofian historioitsijat vannovat ra’an tekstuaalisen eksegeesin ja vaikutussuhteiden puolueettoman selvityksen nimiin, eivätkä ymmärrä filosofian historiaa parhaiten sanotun, ajatellun tai perustellun historiana eli normatiivisesti.
3. Filosofian historiassa ei ymmärretä filosofisten umpikujien ja filosofisten saavutusten välistä eroa, vaan molempia tutkitaan erottelematta; filosofiassa tulisi keskittyä viimeksi mainittuun, siis filosofiin tuloksiin.

Lisäksi Mulligan, Simons ja Smith näyttävät ajattelevan, että filosofian historian harjoittaminen osoittaa tutkijan karttavan filosofian teoreettisia tavoitteita. Heidän vakaumuksensa mukaan filosofiaa määrittävät sisältä päin puhtaan teoreettiset päämäärät, ja nämä tavoitteet vievät parhaimmillaan positiivisiin filosofiin tutkimustuloksiin. Otaksuttavasti vain tällaisten puhtaasti teoreettisten tulosten valossa voidaan arvioida ja päättää, mitkä näkemykset filosofian historiasta ovat olleet oikean suun-

taisia ja siten filosofianhistoriallisen tutkimuksen arvoisia.

Esitetty filosofianäkemyks muistuttaa varsin yleistä käsitystä tieteestä: samoin kuin maailma, luonto ja ihminen ovat kartoittamattomia alueita, jotka tiede ainakin teoriassa kykenee kattavasti selittämään etenemällä askel askeleelta, myös filosofia on kenttä, jonka osa-alueita voidaan ratkaista lopullisesti, yksi kerrallaan. Näin ajattelun oikeiden ja väärin tutkimusreitien ja tulkintaehdotusten erottelemisesta tulee filosofian ja sen historian tutkimuksen keskeinen tehtävä.

Jo nämä oletukset synnyttävät juovan filosofian historian tutkijan ja artikkelin kirjoittajien välille. Monet filosofian historian asiantuntijat kyseenalaistavat kirjoituksessa ilmenevän filosofiakäsityksen. Kun Mulligan, Simons ja Smith todennäköisesti näkevät esimerkiksi Platonin idea-käsityksen yhtenä vääränä polkuna filosofian historiassa, Platonia ammatikseen tutkivat eivät tietenkään pidä tällaista kantaa lähtökohtanaan. Tämä ei kuitenkaan johdu siitä, etteivät filosofian historioitsijat osaisi erottaa filosofista umpikujaa filosofisesta saavutuksesta. Suurin osa heistä näkee filosofisen työskentelyn hyvin eri tavalla kuin artikkelin kirjoittajat: niin filosofiset vastaukset kuin filosofiset kysymykset ja motiivitkin vaihtuvat historian saatossa. Menneisyyden filosofin muotoilemaa vastausta ei voi erottaa motivaatiosta ja niistä kysymyksistä, joihin filosofi sitä ratkaisuksi ehdottaa. Ratkaisuehdotusta ei voi punnita pelkästään nykynäkökulmasta, eikä tällainen arvio ole *filosofisesti* edes kiinnostava. Arviointiin vaikuttavat menneisyyden ajattelijan oman aikakauden ja viitekehysten filosofiset pyrkimykset, käsiteapparaatti ja esitetyt kysymykset. Platonin dialogeja perusteellisesti lukeva pyrkii esimerkiksi selvittämään, minkälaiset filosofiset ongelmat Platonia askarruttavat, mikä hänen metodologiansa oikeastaan on ja minkälaisia selityksiä hän pitää hyvinä ja miksi.

Kirjoittajat epäilemättä ajattelevat, että tämänkaltaisen tutkimus on silti väärin polkujen seuraamista. Toiminta on perusteltua ainoastaan historiallisesti, ei puhtaan teoreettisesti. Väitän kuitenkin, että tällainen asenne tai kanta perustuu väärinkäsitykseen filosofian-

historiallisen työn luonteesta. Ero on pitkälti sama kuin Indiana Jonesin ja todellisen arkeologian välillä. Maa-laamaton ruukunsirpale ei tietenkään voi kilpailla antikvaarisilla markkinoilla kulta-arkun kanssa, mutta arkeologille ja historioitsijalle tällainen fragmentti saattaa lähemmin tarkasteltuna ja löytöpaikkaan ja ympäristöön oikein sijoitettuna kertoa merkittäviä asioita tutkitun ihmisyyshistorian kaupasta, teknologiasta, sosiaalishistoriasta tai muusta sellaisesta. Myös filosofian historioitsija on kiinnostunut kokonaisuuksista, ajattelutavoista, menetelmistä, selitysmallaista – filosofoinnista, ei vain yksittäisistä argumenteista tai ajatuksista.

Kulta-arkku, joka kirjoittajilla on mielessään, näyttäisi sisältävän kieli- ja mielenfilosofian tärkeitä ”kek-sintöjä”. On ehdottomasti hyvä, että Martyn, Reinachin, Ingardenin ja Schelerin ajattelua selvitetään ja tulkitaan. Tämä laajentaa filosofian historian kenttää ja auttaa ymmärtämään kieli- ja mielenfilosofiaa syvällisemmin. Vaikka jotkin näiden klassikoiden näkemyksistä ovat yhä relevantteja analyttisessä perinteessä, he eivät kuitenkaan ole filosofian historioitsijan silmissä verrattomasti arvokkaampia tutkimuskohteita kuin muut länsimaiset filosofit. Ensinnäkin nykyfilosofia nojaa laajaan ja pitkään perinteeseen, eikä yksinomaan nykyisen kielifilosofian historian tutkiminen hyödytä suoraan esimerkiksi niitä, jotka ovat kiinnostuneita moraalifilosofiasta ja sen monipolvisesta historiasta¹. Toiseksi virheet, joita menneisyyden briljantit filosofit ovat tehneet, voivat olla ajattelemaan oppimisen ja ajattelun kultivoinnin kannalta yhtä kiinnostavia kuin niin sanotut ”kulta-arkutkin”.

Useimmat filosofian historioitsijat kyseenalaistavat myös artikkelin kirjoittajien naiivin kehityskäsitteiden. Vaikka monet historian saatossa esitetyt ajatukset ovatkin joutaneet umpikujaan, ja filosofiassa on otettu kehityskäsitteitä, ei nykyfilosoifeilla ole ennalta määrättyä yksinoikeutta totuuteen, saati kiistatonta asemaa suoraviivaisen kehityksen korkeimpana saavutuksena tai päätepisteenä. Harva nykyfilosofi pärjää ajattelun merkittävyudessa, kurrinlaisuudessa, kokonaisvaltaisuudessa tai syvällisyydessä klassikoille. Ja kuten kirjoittajien omasta analyysistä käy ilmi, nykyfilosofia ei suinkaan ole vapaata vaihtuvista trendeistä, jähmeistä paradigmoista tai poliittisistä tarkekoitusperistä.

Taustalla on perustavanlaatuisia eroja filosofian tehtävän ymmärtämisessä. Pyrin kuitenkin lopuksi – filosofian historian tutkimuksen metodille uskollisena – ajatuksenvaihtoon kirjoittajien kanssa yrittäen lähestyä heidän lähtökohtiaan. Katsotaan, miten kirjoittajat ymmärtävät filosofian historian, sen roolin filosofian osana, ja minkälaista kohennusta he toivovat alan tutkimukseen omissa paradigmissaan.

Hyvien ajatusten historiasta

Mulligan, Simons ja Smith eivät suoraan vastaa, mikä olisi heidän mielestään filosofian historian tutkimuksen tehtävä, mutta teksti sisältää muutamia johtolankoja. Ilmeisesti parhaat ajatukset kannattaa kirjoittajien mukaan

paikantaa ja pitää elossa, niihin on jopa syytä palata, koska ne nähtävästi ovat pätevämpiä kuin kilpailevat kannat, ja hyvien ajatusten historia on tietämisen arvoista. Filosofian historialle annetaan siis eräänlainen itseisarvo, joskin se koskee vain nykyfilosofian teemaattisten ja menetelmällisten seulojen läpi valikoituneita osa-alueita. Lisäksi hyvien ajatusten historia tarjonnee välineitä, joilla suoriutua peräänkuulutetusta filosofisen (teoreettisen) uudisraivauksen tehtävästä. Toisaalta kirjoituksen loppuosassa viitataan yleisemmin siihen, että filosofian historia vapauttaa harhaluulosta, jonka mukaan uusi aina ja ehdoitta on vanhaa parempaa. Historia myös auttaa ymmärtämään käytettyjen käsitteiden painolastia.

Kolmikön näkemyksiä jäsentää hyvän ja huonon filosofian historian tutkimuksen vastakkainasettelu. Hyvässä filosofianhistoriassa seurataan filosofisia saavutuksia ja parhaiten perusteltuja ajatuksia. Huono filosofianhistoria on yksinomaan eksegeettistä, ja jopa nolouteen asti heikkoja ajattelijoita ja ajatuksia vaivaudutaan tutkimaan. Voitanee olla yhtä mieltä siitä, että parhaiten ajateltuja ja perusteltuja tekstejä pitäisi lukea mahdollisimman paljon. Uskonkin, että klassikoksi vakiintuneiden filosofien, muun muassa Platonin, Aristoteleen, Descartesin ja Humen, kohdalla näin juuri tapahtuu.

Näen kuitenkin tietyn jännitteen, ellen suorastaan ristiriitaa, kirjoittajien omassa kaksinaisessa jäsenyydessä: yhtäältä he korostavat hyvien (pätevien) ajatusten historian tärkeyttä ja toisaalta varoittavat hagiografisista tendensseistä. Filosofian historian tutkimuksesta saattaa nimittäin tulla nimenomaan pyhimyselämäkertaa, jos se pitäytyy varmasti hyväksi tunnetuissa lähteissä ja lakkaa ennakkoluulottomasti lukemasta laajaa filosofisten tekstien kirjoja. Viimeksi mainittuun kuuluvat niin paremmin kuin huonommin tunnetut länsimaiset teokset mutta yhä enenevässä määrin myös arabiperinne sekä aasialainen filosofia. Yksinomaan nykynäkökulmasta ja nykyarvojen mukaan valittujen ajatusten historialle voi käydä niin kuin talousintressien ohjaamalle perustutkimukselle: yllättävät, todella uudet tai hedelmälliset ideat jäävät löytymättä. Samalla filosofianhistoriallinen työ saattaa köyhtyä tutun ja turvallisen nurkkakuntaiseksi kertaamiseksi, jos kohdataan vähemmän toiseutta – vieraita ajattelutapoja ja käsitteitä sekä tuntemattomia ja kummallisia filosofisia kysymyksiä.

Eksegeesi ja luovuus

Olen yllä väittänyt, että filosofian historian tutkimus ei ainoastaan auta ymmärtämään omaa historiaamme vaan myös opettaa filosofoimaan. Sen tunnuspiirteitä ovat hollismi, kokonaisuuksien ymmärtäminen, vierauden ajatteleminen ja – päinvastoin kuin kirjoittajat väittävät – juuri uudisraivaajajhenki.²

Mutta onko hahmottamani kuva idealistinen? Olisiko kirjoittajien syytteissä sittenkin jotain perää? Onko filosofian historia tutkimus nykyään yksipuolisen tekstuaalista tai hagiografista? Ohjaavatko sitä alueelliset ja poliittiset intressit eikä totuuden tavoittelu?

Kyllä, nykyinen tulostamattomuuden tiedepolitiikka kannustaa nopeaan julkaisemiseen, ja tämä saattaa johtaa heppoisiin aihevalintoihin. Filosofian historioitsija voi saada suhteellisen helposti julkaistua artikkelin jostakin ajankohtaisesta aiheesta tai trendikkäänä pidetyn filosofin ajattelusta. Näin ollen tutkimuskohteista ei aina ehdi tekemään kokonaisvaltaista arviota. Tässä mielessä filosofian historian tutkimus kärsii samantapaisesta ongelmasta kuin analyttinen filosofia: mielenkiinto ja julkaisutoiminta keskittyvät joihinkin trendikkäisiin ongelmiin tai ”pähkinöihin”, jotka tietty tiedeyhteisö kokee mielekkäiksi ja joiden merkitystä tai suhdetta kokonaisuuksiin ei ole vaivauduttu miettimään.

Osa huolista liittyy filosofian historian tutkimuksen erityislaatuun. Filosofian historioitsija joutuu omaksumaan tietyn melko kanonisoidun metodiikan, tietyt pelisäännöt, ja pitäytymään niissä. Ei ole täysin perustetonta epäillä, että tämä salpasi luovuutta, uskallusta, pioneerihenkeä. Ei siksi, että filosofian historian tutkimus tässä suhteessa olisi luonteeltaan aivan toisenlaista kuin niin sanottu teoreettinen tai systemaattinen työ. Niissäkin pätee, että tehtävyyhteyteen sopimattomat käsitteet tai muut filosofiset työkalut eivät vie ajattelua eteenpäin. Mutta on mahdollista, että filosofian historia houkuttelee piiriinsä tutkijoita, jotka mielellään pysyttelevät tiukoissa rajoissa ja joiden kekseliäisyys tulee parhaiten esille monimutkaisessa ”sääntöviidakossa”. Saattaa lisäksi olla, että vuosien työ menneisyyden filosofien parissa kannustaa kiinnittymään muuttumattomiin sääntöihin ja tekee tutkijan pedantiksi tavalla, joka voi vaikeuttaa siirtymistä vapaampaan ja luovempaan ajatteluun.

Kaikki tämä on kuitenkin hyvin yksilöllistä. On monia erinomaisia ja vakavasti otettavia filosofian historioitsijoita, jotka ovat ryhtyneet tekemään ei-historiallista tutkimusta. On tutkijoita, jotka harjoittavat rinnakkain sekä puhdasta filosofianhistoriallista tutkimusta että niin kutsuttuja puhtaasti teoreettisia kysymyksiä. On tutkijoita, joiden työ lähenee aatehistoriaa ja jotka rajaavat tutkimustehtävänsä kirjoittajien mainitsemiin vaikutussuhteisiin. Filosofian historioitsijoiden tutkimuksellinen itserefleksio on pitkään kohdistunut juuri historiallisen ja teoreettisen (eli systemaattisen) motivaation ja työ-tavan suhteeseen. Yleisesti ottaen keskustelussa ei aseteta vastakkain totuuteen pyrkivää filosofista työtä ja kriittiköntä menneisyyden ajatusten kuvailua. Pikemminkin kysymys on kahden eri totuuspyrkimyksen, filosofisen ja historiallisen, rinnakkaiselon mahdollisuudesta ja tavoista.³ Filosofianhistoriallinen työ pyrkii molempiin. Se tarkastelee, lainatakseni Simo Knuutilan muotoilua, historiallisen merkityksen muutosta ja muutoksen syitä *filosofisen tiedon kannalta*.⁴

Mennyt maailma?

Mulliganin, Simonsin ja Smithin yleinen huoli koskee sekä filosofianhistoriaa että analyttistä filosofiaa: kumpikin näyttää etäännyvän siitä maailmasta, jossa elämme. Ehkä filosofian historian tutkimuksessa kohde ei olekaan

tämä maailma vaan jokin vanha maailma, aikansa elänyt ajattelutapa? Tutkijan motiivit voivat olla osittain eskapistisia: menneisyyden ajattelutavat ja niiden ilmaisema maailma ovat kaukaisuudessaan eksoottisia. Mennyttä filosofiaa ei vaivaa sama läpituntematon sotkuisuus kuin nykyfilosofiaa, eivätkä historian tapahtumat kyseenalaista teorioita samalla tavalla kuin nykyisyyden jatkuvasti ja kaikilta osin muuttuvat tilanteet. Lähteitä on rajallisesti, ja vaikka tulkinnat niistä muuttuvat, ne itse eivät enää muutu. Jäljellä on enimmäkseen helmiä, ei puoliksi ajateltuja tekeleitä. Poliittiset ja henkilökohtaiset motiivit ja antagonismit, jotka ovat saattaneet ohjata filosofista kirjoittamista, ovat joko tutkittavissa tai painuneet peruuttamattomasti unholaan, eivätkä ne sotke tutkijan ajattelua tai tunteita.

Filosofian historia ja teoreettinen (eli systemaattinen) filosofia voidaan erottaa toisistaan käsitteellisesti. On kuitenkin virhe kuvitella, että nykyfilosofia ja menneet filosofit olisivat täysin erilliset tutkimuskohteet. Menneisyyttä tutkitaan väistämättä nykyisyyden lähtökohdista. Käytetyt käsitteet ja kiinnostuksen kohteet mukailevat nykyaikaa. Hans-Georg Gadamerin ajatusta seuratakseni: tutkimuksessa pyritään välttämään omien ajatustemme lukemista historialliseen aineistoon, mutta tutkija ei voi irrottautua tekstin ja tulkitsijan vuorovaikutussuhteesta ulkopuoliseksi, objektiiviseksi havaitisijaksi.

Nykyfilosofia taas on määritelmänsä, käytäntöjensä ja työkalujensa välityksellä monin tavoin historiallinen projekti. Se muotoutuu osittain itserefleksiossa, mietittäessä, mitä se on ollut, mitä se on nyt ja mitä se voisi olla. Eri vaiheissaan filosofia on vaihtanut paradigmaansa tai murtautunut johonkin uuteen nimenomaan tulkitsemalla omaa historiaansa uudelleen.⁵ Itseen ja lähtökohdiaan arvioidessaan se kutoo menneisyytensä erottamattomaksi osaksi itseään.

Viitteet & Kirjallisuus

- 1 Calvin Normore, What Is To Be Done in the History of Philosophy. *Topoi*. Vol. 25, No. 1–2, 2006, 75–82.
- 2 Lisäksi filosofian historian tutkimukseen on sisäänrakennettu tutkimuskohteen tiedostamattomien ajattelutottumusten ja ennako-oletusten paljastaminen. Tämä auttaa myös kyseenalaistamaan omia totunnaisia ajattelutapojamme. Simo Knuutila, Kadonneet merkitykset – filosofinen historiallinen semantiikka. Teoksessa *Spiritus animalis. Kirjoituksia filosofian historiasta*. Toim. Sara Heinämaa, Martina Reuter & Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Helsinki 2003, 17–28 (24–25).
- 3 Ks. Richard Rorty, The Historiography of Philosophy: Four Genres. Teoksessa *Philosophy in History. Essays on the Historiography of Philosophy*. Toim. Richard Rorty, Jerome B. Schneewind & Quentin Skinner. CUP, Cambridge, Mass. 1984, 49–75. Rorty erottelee klassikoksi nousseessa poleemisessa tekstissään rationaalisen ja historiallisen rekonstruktion sekä *Geistesgeschichte*n ja doksografian. Nykykeskustelusta ks. myös *Journal of the History of Philosophy*ssa vuosina 2002–2003 julkaistut puheenvuorot (Watson, Osler, Martinich).
- 4 Knuutila 2003, 19. Knuutilan artikkeli sisältää hyvän yhteenvedon ja analyysin ns. filosofianhistoriallisen valistusmallin (edistyskon) ja radikaalin ei-anakronistisen tulkinnan puolustajien (mm. Quentin Skinner) keskusteluista.
- 5 Normore 2006.